

Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΚΑΙ Η ΠΟΛΗ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ**Ανδρίτσος Θάνος¹**

¹Αρχιτέκτονας Μηχανικός, Απόφοιτος Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Μεταπτυχιακός Φοιτητής
 Ε.Μ.Π, Παπαντωνίου 21, Αγ. Παρασκευή- Αθήνα 15341, Τηλ. 210 6511977- 6934535084, Email:
 thai_hok@yahoo.com

Περίληψη:

Ο σκοπός της εργασίας είναι να απαντήσει σε ένα επίκαιρο ερώτημα. Αν η οικονομική κρίση έχει εικόνα και αν μεταφράζεται στο χώρο και τους μετασχηματισμούς του; Κατ' επέκταση πώς μπορούμε να αντιληφθούμε στην εικόνα των πόλεων, μεταβολές στο επίπεδο της οικονομίας και της παραγωγής, περιόδους καπιταλιστικής ανάπτυξης και ύφεσης, πολιτικές υπέρβασης προβλημάτων και διατήρησης κερδοφορίας; Θα ακολουθήσουμε την πορεία των πόλεων μαζί με την εξέλιξη του καπιταλιστικού συστήματος. Οι κεντρικοί άξονες θα είναι δύο: Ο πρώτος είναι οι αλλαγές που επέφερε στις πόλεις η εξέλιξη της καπιταλιστικής οικονομίας. Βασικό στοιχείο αποτελεί η βιομηχανική παραγωγή και η συγκέντρωση κεφαλαίου και κατ' επέκταση εργατικής δύναμης. Ο δεύτερος, είναι οι επιλογές της άρχουσας τάξης και του κράτους που αφορούν διάφορα επίπεδα αλλά φανερώνονται με ανάγλυφο τρόπο στις πολεοδομικές επεμβάσεις. Θα καταλήξουμε μέσα από την μελέτη αυτή στο συμπέρασμα ότι οι μετασχηματισμοί στο χώρο ήταν και παραμένουν καθοριστικοί για την εξέλιξη της καπιταλιστικής κοινωνίας.

CRISIS IN THE CITY AND CITY IN THE CRISIS**Andritsos Thanos¹**

¹Architect, Graduate of University of Thessaly, 21 Papantoniou, Aghia Paraskevi- Athens
 15341, Tel. 210 6511977- 6934535084, Email: thai_hok@yahoo.com

Abstract:

The purpose of this paper is to answer a contemporary question. If the economic crisis has an image and if so, is it projected into space and its transformations? Furthermore how can we perceive in the image of cities, changes in the level of economy and production, periods of economic growth and recession, policies for overcoming problems and maintaining profits? We will follow the course of cities alongside the evolution of the capitalist system. There will be two main axes: the first is about the changes that the evolution of capitalist economy has brought upon the cities. Basic element is considered to be the industrial production and the accumulation of capital and as a result of labor power. The second axis has to do with the choices of the ruling classes and the state that concern various levels but appear vividly in the urban interventions. We will come to the conclusion, through this study, that transformations in space have always played a crucial part in the evolution of the capitalist society.

Λέξεις Κλειδιά: Πόλη, Πολεοδομία, Κρίση, Ύφεση

Key words: City, Urban Planning, Crisis, Recession

1.Εισαγωγή.

Ένα ντοκιμαντέρ που προβλήθηκε πρόσφατα στην τηλεόραση έκλεινε με τη εικόνα ενός από τους εκατομμύρια απολυμένους σε όλη τη γη που «φόραγε» ένα μεγάλο πλακάτ και στεκόταν καθημερινά σε έναν κεντρικό δρόμο της Νέας Υόρκης. Την πράξη του την αιτιολογούσε κάπως έτσι: «Το κάνω αυτό για να δει ο κόσμος ότι υπάρχει κρίση. Σκεφτόμουν τόσο καιρό ότι αν κοιτάξεις μέσα στην πόλη δεν μπορείς να δεις πουθενά την κρίση». Η φράση του αυτή θέτει ένα πολύ καίριο ερώτημα. Αν η κρίση έχει εικόνα και αν μεταφράζεται στο χώρο και τους μετασχηματισμούς του;

Η εικόνα μιας περιόδου κρίσης δεν είναι μια κενή σελίδα. Το κραχ του 29 έφτασε στις νεώτερες γενιές από τις ασπρόμαυρες φωτογραφίες της τεράστιας μάζας έξω από τη Wall Street, τις πορείες των ανέργων και τα συσσίτια. Ακόμα πιο γλαφυρά κάνει την εμφάνισή της στις βιτρίνες κλειστών καταστημάτων με κολλημένο ένα πωλητήριο ή στις συγκεντρώσεις απολυμένων. Αν θέλαμε να προχωρήσουμε περαιτέρω θα βλέπαμε τις σημαίες κοινωνικών κινημάτων και επαναστάσεων, ενώ

ένα πιο ανήσυχο και απαισιόδοξο, μάτι θα έβλεπε και υψωμένα χέρια ναζιστικών χαιρετισμών, θαλάμους αερίων και ένα τεράστιο χημικό μανιτάρι πάνω από πόλεις της Ιαπωνίας.

Κάθε εικόνα όμως έχει και χωρική υπόσταση. Η ύπαρξη και η εξέλιξη των πόλεων συνδέεται άρρηκτα με την πορεία όλων των πολιτικών και οικονομικών συστημάτων στην ιστορία της ανθρωπότητας. Το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, πέρασε από διαφορετικές φάσεις και στάδια, περιόδους ανάπτυξης και κρίσης. Κάθε μια από αυτές μετασχημάτισε τις πόλεις με τρόπο τέτοιο που να αντιστοιχεί στην ιστορική καμπή. Ταυτόχρονα, οι πόλεις όντας όχι μόνο η οθόνη αλλά και ο πρωταγωνιστής, αν όχι ο γεννήτορας, κοινωνικών αλλαγών επέφεραν με τη σειρά τους τομές στην ίδια τη λειτουργία των κοινωνικών σχηματισμών. Σε πολλές περιπτώσεις η επιβίωση του καπιταλισμού, όχι μόνο επέτασσε τις μεταβολές αυτές αλλά βασίστηκε σε αυτές. Ο David Harvey, υποστηρίζει ότι «η αστικοποίηση έπαιξε ένα ενεργό ρόλο, μαζί με άλλα φαινόμενα όπως οι στρατιωτικές δαπάνες, στην αποσόβηση του πλεονάσματος προϊόντων που οι καπιταλιστές δημιουργούν διαρκώς στην αναζήτηση κερδών» (Harvey, 2008, 24) , ενώ ο Henry Lefebvre επισημαίνει ότι «οι κοινωνικές σχέσεις στον καπιταλισμό, δηλαδή οι σχέσεις εκμετάλλευσης και κυριαρχίας, διατηρούνται από και μέσα σ' ολόκληρο το χώρο, από και μέσα στον οργανικό χώρο» (Lefebvre, 1977, 316). Μια από τις καθοριστικές παραμέτρους για την διατήρηση του καπιταλισμού και την αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων της καπιταλιστικής παραγωγής ήταν η κυριαρχία του πάνω στο χώρο και οι αλλαγές που επέβαλλε σε αυτόν. Σε αυτό θα συνδράμει το κράτος και οι πολεοδομικές επεμβάσεις.

2.1789-1848: Οι καπιταλιστικές πόλεις στην «εποχή των επαναστάσεων».

Στα χρόνια αυτά, λαμβάνουν χώρα δύο επαναστάσεις, η Γαλλική και η Βιομηχανική. Η πρώτη, είναι πολιτική και κοινωνική, είναι ο αγώνας για την κατάργηση της απόλυτης μοναρχίας, για την υπέρβαση της φεουδαρχίας, τη γέννηση των εθνών, του πολίτη, την πάλη για την ισότητα. Η δεύτερη, είναι οικονομική για την ηγεμονία ενός νέου τρόπου παραγωγής, την ανάπτυξη της βιομηχανίας, τη γέννηση των νέων αντιμαχόμενων τάξεων, την κυριαρχία πάνω στη φύση.

Τα τέλη του 18^{ου} αιώνα βρίσκουν το οικιστικό τοπίο της Ευρώπης όχι αισθητά διαφοροποιημένο από τα προηγούμενα χρόνια. Η συντριπτική πλειοψηφία είναι αγροτικός πληθυσμός που κατοικεί στην ύπαιθρο. Το «αστικό» στοιχείο αναφερόταν σε μερικές δεκάδες μόνο πόλεις. Το Λονδίνο με ένα εκατομμύριο κατοίκους, το Παρίσι με λίγο περισσότερο από 500.000, και λίγες ακόμα πόλεις με πάνω από 100.000. Μισό αιώνα αργότερα τα πράγματα είναι πολύ διαφορετικά. Το 1851, η Αγγλία γίνεται η πρώτη χώρα που ο αστικός πληθυσμός της ξεπερνά τον αγροτικό. Η συνολική αύξηση του πληθυσμού της γης από τα 700εκ. το 1750 φτάνει τα 900εκ. στις αρχές του 19^{ου} αιώνα για να ξεπεράσει το ένα δις. το 1850. Το μεγαλύτερο της μέρος το δέχτηκαν οι πόλεις και ειδικά εκεί που εμφανίζονταν τα επιτεύγματα της βιομηχανικής επανάστασης. Έτσι παρατηρείται έντονη αύξηση του αστικού πληθυσμού σε αναλογία με τον αγροτικό. Το Λονδίνο φτάνει τα 2.235.000 το 1841 και το Παρίσι, το ένα εκατομμύριο. Μέσα στο 19^ο αιώνα ο αστικός πληθυσμός αυξάνεται παγκόσμια από 7% σε 13% στα μέσα του και σε 25% στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. (Hobsbawm, 2008; Benevolo, 1997; Benevolo- Λαζαρίδης, 1977; Lefebvre, 1977)

Η καπιταλιστική ανάπτυξη επέβαλλε την συγκέντρωση σε ένα μέρος ώστε να επιτυγχάνεται η αύξηση της παραγωγής και της αντλούμενης υπεραξίας. Οι νέοι κανόνες της οικονομικής ανάπτυξης, ο περιορισμός του ρόλου του κράτους και η κερδοσκοπία στην ανοικοδόμηση διαμορφώνουν τη νέα εικόνα των κατοικιών και των οικισμών που δημιουργούνται, την «φιλελεύθερη πόλη». Οι ταξικές διαφορές αποτυπώνονται χωρικά με τον εντονότερο τρόπο μέσα από την αναμέτρηση των εξαθλιωμένων εργατών και της κατασκευαστικής κερδοσκοπίας κάτω από μια διακυβέρνηση που αρνείται κάθε παρέμβαση καθώς η κατοικία και η πόλη αντιμετωπίζονται σαν μια ακόμα αγορά. Υπάρχουν κάποια παραδείγματα κρατικής οικοδόμησης, συνήθως μεγάλα δημόσια οικοδομήματα προπαγάνδας ή μικρής κλίμακας πολεοδομικές διαμορφώσεις που δεν στοχεύουν στην επίλυση των συνολικών προβλημάτων.

Μια τέτοια περίπτωση, είναι η χάραξη της Regent Street στο Λονδίνο από τον John Nash. Ανέλαβε την ένωση του βόρειου με το νότιο τμήμα, μια απόσταση από το Carlton House, την κατοικία του αντιβασιλιά μέχρι τις βασιλικές εγκαταστάσεις στο Reagent's Park. Γίνεται σε μια περίοδο που οι ανώτερες και μεσαίες τάξεις ήδη συσώρευαν τα οφέλη της βιομηχανικής επανάστασης και αναζητούσαν τρόπους επίδειξης της αλλά και κερδοφόρας επανεπένδυσής τους. Τα αριστοκρατικά σπίτια της Cavendish Square δεν μπορούν να ρυμοτομηθούν και έτσι προκαλείται κλίση στην, κατά τα άλλα, ευθεία χάραξη, ενώ ο τελικός καθορισμός της πορείας θα προκύψει μέσα από συμφωνία με τον Sir James Langham, μεγαλοϊδιοκτήτη γης. Χωρίζει τις «κακόφημες» ανατολικές συνοικίες του Soho, που αφήνονται στην εξαθλίωση και τις επιδημίες από

τις πλούσιες περιοχές γύρω από τις πλατείες Cavendish και Hannover, ενώ η δημιουργία του νέου πάρκου συνοδεύτηκε με την εκδίωξη των φτωχών ομάδων που κατοικούσαν εκεί.

Στα μέσα του 19^{ου} μπορούν ευδιάκριτα να διαφανούν πολλά γνωρίσματα που θα μείνουν μέχρι τις μέρες μας, όπως οι μεγάλες πληθυσμιακές συγκεντρώσεις, τα προάστια, το διοικητικό και οικονομικό κέντρο, οι κεντρικοί και με έντονη κίνηση άξονες, η τυποποίηση στην κατασκευή, οι μεγάλοι χώροι εμπορίου και συναλλαγών κ.α. Εγκαινιάζεται μια εποχή που η ιδιωτική πρωτοβουλία έχει τον πρώτο λόγο στην μορφή της πόλης και το αστικό περιβάλλον γίνεται στο σύνολο του πεδίο κερδοσκοπίας. Οι νέοι «ναοί» της οικονομίας, τα εργοστάσια, επιβάλλουν την παρουσία τους γύρω από τα οποία συγκροτούνται άναρχα οι παράγκες των εργατών.

Το δεύτερο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα είναι μια πολυτάραχη εποχή που προμηνύει τεράστιες αλλαγές. Στον ουρανό των βιομηχανικών κέντρων πλανιέται πια «το φάντασμα του κομμουνισμού» (Μαρξ και Ένγκελς, 1999). Στον ίδιο αέρα πνέει και η μεγάλη κρίση που, από τα μέσα του 1820, κλονίζει την καπιταλιστική δύση. Η περίοδος αυτή σηματοδοτούσε ταυτόχρονα την πρώτη κρίση της νέας κοινωνίας και την τελευταία της παλιάς. Ο Αμερικάνος πρόξενος στο Άμστερνταμ θα πει: «Όλοι οι καλώς ενημερωμένοι άνθρωποι εκφράζουν την πεποίθηση ότι η σημερινή κρίση είναι τόσο βαθιά συνυφασμένη με τα γεγονότα της παρούσας περιόδου που δεν αποτελούν παρά την αρχή αυτής της μεγάλης Επανάστασης, η οποία, όπως πιστεύουν, θα ανατρέψει αργά η γρήγορα τη σημερινή τάξη πραγμάτων» (Hobsbawm, 2008, 425-426). Η αλλαγή είναι προ των πυλών. Αλλά, όπως θα δούμε παρακάτω, θα έρθει, μόνο που δεν θα είναι αυτή για την οποία θα δώσουν τη ζωή τους χιλιάδες φτωχοί εργάτες.

3.1848-1890: Ο θρίαμβος και η πτώση του ελεύθερου εμπορίου

Το 1848 είναι η χρονιά της πρώτης παρισινής κομμούνας που εξαπλώθηκε ταυτόχρονα σε ολόκληρη την Ευρώπη. Η αναμέτρηση θα λήξει με νικήτρια την αστική τάξη και τους πολιτικούς εκφραστές της. Η νίκη, θα τους προσδώσει τις βάσεις για μια άνευ προηγουμένου οικονομική έκρηξη. Η πιο προφανής έκφραση της είναι η δημιουργία μιας πραγματικά παγκόσμιας αγοράς. Καθοριστική εξέλιξη είναι η πρόοδος στις μεταφορές και την επικοινωνία κυρίως με το σιδηρόδρομο. Η πρώτη τεχνολογική επανάσταση παίρνει σάρκα και οστά με την μηχανική παραγωγή μηχανών να φέρνει τεράστια άνοδο της βιομηχανίας.

Οι κυβερνήσεις, οι αυτοκράτορες και τα επιτελεία τους, κατάλαβαν ότι για να κρατήσουν «ήσυχο» ένα λαό, πρέπει να «κρύβουν» όσο γίνεται τις εμφανείς ενδείξεις της αθλιότητας του. Αυτό περνούσε και μέσα από τις επεμβάσεις στις πόλεις που κατοικούσε το προλεταριάτο. Επίσης, κατάλαβαν με τραγικό τρόπο, ότι τη χολέρα και τον τύφο δεν μπορεί να σταματήσει μια λεωφόρος. Έτσι, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα εισάγεται στη δημόσια συζήτηση η προβληματική των συνθηκών διαβίωσης στις πόλεις. Οι μετασχηματισμοί δεν θα προκληθούν από την «τυχαία» χωρική αποτύπωση των οικονομικών σχέσεων, αλλά από μια συνειδητή πολιτική. Η προσπάθεια αποτροπής επαναστατικών γεγονότων που γέννησε η κρίση είναι η μια πλευρά της. Η αντιμετώπιση της πόλης σαν ένα πεδίο κερδοφόρων επενδύσεων για τη μεγιστοποίηση της οικονομικής ανάπτυξης είναι η άλλη. Η Γαλλία και η πρωτεύουσα της, το Παρίσι, θα λειτουργήσει ως τροφοδότης των πολιτικών εξελίξεων. Βασικοί πρωταγωνιστές θα είναι ο Λουδοβίκος Βοναπάρτης, από 1848 μέχρι το 1852 πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας και από τότε μέχρι το 1870 αυτοκράτορας, και ο Βαρόνος Haussmann, άρχων της ευρύτερης περιοχής της πρωτεύουσας από το 1853 μέχρι το 1870.

Ένας κατασκευαστικός «πυρετός» θα κυριεύσει την πόλη. Το μέγεθος των έργων θα δώσει μεγάλη ώθηση στην οικονομία με τεράστια κεφάλαια να επενδύονται από ιδιώτες και το κράτος και χιλιάδες εργατών να απασχολούνται σε αυτά, ώθηση αναγκαία μετά από είκοσι και πλέον χρόνια ύφεσης. Η βασική επιδίωξη του «καλλιτέχνη της κατεδάφισης» ήταν να κάνει την πόλη ένα λαμπρό, διεθνούς αντανάκλασης, κέντρο εμπορικών συναλλαγών και διοικητικών αποφάσεων, έδρα της αριστοκρατίας και όχι άντρο εξεγερμένων και εξαθλιωμένων εργατών. Μεγάλες μάζες διώχνονται από τις κατοικίες τους, ενώ ακόμα περισσότεροι αναγκάζονται σε φυγή λόγω της τεράστιας αύξησης των ενοικίων. Ξεκινά μια νέα περίοδος για το ρόλο του κράτους, που θα συντονίζει ουσιαστικά την ιδιωτική πρωτοβουλία. Το ελεύθερο εμπόριο παραμένει ο απόλυτος «θεός» αλλά τώρα «τίποτα δεν περιφρουρεί καλύτερα την ιδιοκτησία απ' όσο το ίδιο το κύρος του νόμου που ρυθμίζει και θεσμοθετεί την άσκησή της» (Benvenuto και Λαζαρίδης, 1977, 282).

Το πρότυπο του Παρισιού προσέφερε ικανοποιητικές λύσεις για το σχεδιασμό μιας σύγχρονης καπιταλιστικής μητρόπολης. Στη Βιέννη ξεκινά η δημιουργία της μεγαλοπρεπούς Ringstrasse και στη Βαρκελώνη, ο Ildefonso Cerda, θα σχεδιάσει την επέκταση της πόλης σε αυστηρό ιπποδάμειο σύστημα. Η σύγχρονη ευρωπαϊκή πρωτεύουσα αναμετράται με το ιστορικό της παρελθόν για να

γίνει ένα οικονομικό κέντρο, σε διαρκή κίνηση. Στη θέση των παλαιών τειχών θα υψωθούν τα νέα «αόρατα» οικονομικά τείχη, αυτά που θα ξεχωρίσουν τις τάξεις, θα χαρίσουν το κέντρο στην οικονομική και κοινωνική ελίτ σπρώχνοντας τις κατώτερες τάξεις στο περιθώριο του αστικού ιστού.

Το οικονομικό «μπουμ» που ξεκίνησε από το 1848, και η παγκόσμια επέκταση της καπιταλιστικής οικονομίας, αύξησε ακόμα περισσότερο τον αστικό πληθυσμό σε ολόκληρη τη «Γηραιά ήπειρο» καθώς και σε άλλες περιοχές του πλανήτη όπως στην αναπτυσσόμενη υπερδύναμη, τις Η.Π.Α. Το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοίκων παραμένει στην ύπαιθρο αλλά η αναλογία συνεχίζει να αλλάζει. Οι κάτοικοι του Λονδίνου θα ξεπεράσουν τα 4 εκ. και του Παρισιού τα 2,5. Μαζί με το Βερολίνο και τη Βιέννη θα είναι οι μόνες πόλεις που ξεπερνούν το 1880 το ένα εκατομμύριο και λίγο αργότερα θα τις συναντήσει το Σικάγο. (Hobsbawm, 2006; Benevolo-Λαζαρίδης, 1977; Benevolo, 1997; Καρύδης, 2006; Lefebvre, 1977)

Όλα είναι ίδια.

Το 1871 ξεσπά μια νέα εργατική εξέγερση. Η ήττα του 1848 δεν θα σημάνει μια τελική νίκη για την αστική τάξη. Οι μεγάλοι δρόμοι του Haussmann δεν θα αποτρέψουν τα οδοφράγματα. Η εργατική ενσωμάτωση και η ταξική ειρήνη δεν θα επιτευχθούν. Η ευαίσθητη ματιά των καλλιτεχνών θα γίνει και πάλι η πιο αδιάφευκτη πηγή της εποχής. Οι περιγραφές του Charles Dickens ή του Heinrich Heine που φώτισαν την κοινωνία της διττής επανάστασης θα βρουν άξιους συνεχιστές στα πρόσωπα Emile Zola, του Gustave Flaubert, του Maxime Du Camp που θα περιγράψουν τον φρενήρη ρυθμό της σύγχρονης ζωής στην πόλη. Η οικονομική έκρηξη μετά το 1848, θα φέρει μερικά χρόνια μεγάλης ανάπτυξης για να έρθει από τα μέσα του 1870 μια νέα καθίζηση της οικονομίας, η πρώτη «Μεγάλη Ύφεση». Οι κοινωνικές της συνέπειες θα είναι και πάλι ολέθριες. Η αστική τάξη θα δει και πάλι τους δείκτες κερδοφορίας των επενδύσεων της να πέφτουν.

Αλλά, τίποτα δεν είναι ίδιο.

Η Δεύτερη Παρισινή Κομμούνια θα αποτύχει και αυτή τη φορά ο φόρος αίματος που θα πληρώσουν οι εξεγερμένοι θα είναι πολύ μεγαλύτερος. Ωστόσο, η ήττα της θα γίνει αιώνιο σύμβολο των εργατών. Οι καλλιτέχνες θα ψάξουν το ρόλο τους μέσα στη νέα εποχή, αισθανόμενοι ανήσυχα μέσα στις γοργές αλλαγές της πραγματικότητας, μέσα στη συνεχή ροή νέων εμπειριών. Στις αρχές του επόμενου αιώνα μια νέα πρωτοπορία θα αναδυθεί, αλλά σε μια ριζικά διαφορετική περίοδο, για να αναζητήσει ξανά το «νέο». Η καπιταλιστική οικονομία θα καταφέρει να ξεπεράσει την κρίση της και να εισέλθει σε μια νέα περίοδο ακμής, στηριζόμενη και στην τεχνολογική πρόοδο του τελευταίου τετάρτου του 19^{ου} αιώνα. Στην στροφή αυτή όμως θα ανατείλει μια τελείως νέα περίοδος. Το νέο στάδιο του καπιταλισμού, ο ιμπεριαλισμός έχει ήδη γεννηθεί και τα επόμενα χρόνια θα κάνει τα πρώτα του βήματα.

4. 1890- 1950: Από την «belle époque» στην καταστροφή.

Η περίοδος αυτή περικλείει τους δύο Μεγάλους Παγκόσμιους Πολέμους και την πιο Μεγάλη Παγκόσμια οικονομική κρίση. Οι μεγάλες βιομηχανίες, οι μεγάλες επαναστάσεις, τα πιο μεγάλα φασιστικά καθεστώτα, οι πιο μεγάλες θηριωδίες έλαβαν χώρα μέσα στα χρόνια αυτά. Ο χωρισμός της σε δύο περιόδους είναι πολύ εμφανής, με τα χρόνια μέχρι τον Α Παγκόσμιο πόλεμο να διαφέρουν αισθητά από τα χρόνια το τέλος του Β, ως οι αντίθετες πλευρές της πρώτης φάσης του νέου σταδίου του καπιταλισμού, του ιμπεριαλισμού ή μονοπωλιακού καπιταλισμού.

Τα είκοσι χρόνια από το 1895 μέχρι και το 1914 θα μείνουν στη δυτική ιστορία, ως η «belle époque», «η όμορφη εποχή», μια περίοδος πρωτοφανούς σταθερότητας, ειρήνης, οικονομικής μεγέθυνσης και πολιτιστικής άνθισης. Τροφοδότης της ήταν η τεράστια αύξηση των εξαγωγών κεφαλαίων προς τις αποικίες που οδήγησε σε μια δραστική μείωση του κόστους των πρώτων υλών. Εδραιώνονται τα μονοπώλια, η συγκέντρωση της παραγωγής σε λιγότερες επιχειρήσεις. Αυτό είναι μια στροφή από τον ελεύθερο ανταγωνισμό του κλασικού φιλελευθερισμού που επικρατούσε μέχρι την κρίση 1873.

Ο κόσμος των εκβιομηχανισμένων, προηγμένων χωρών και αυτών που προσέγγιζαν αυτή την ομάδα έγινε κατά πολύ μεγαλύτερος. Καλύπτει πλέον το 15% της επιφάνειας της Γης και το 40% των κατοίκων της. Αυξάνεται και η συγκέντρωση στις πόλεις, στην Αγγλία φτάνει το 78% του συνολικού πληθυσμού. Το 1921, υπήρχαν περίπου 40 πόλεις με πάνω από ένα εκατομμύριο κατοίκους, τη στιγμή το 1880 ήταν μόλις τέσσερις. Παύει ο κόσμος να είναι μονοκεντρικός. Στο αποκορύφωμα του κλασικού φιλελευθερισμού, η Αγγλία ήταν το πραγματικό «εργαστήριο του κόσμου». (Benevolo Λαζαρίδη, 1977; Hobsbawm, 2000) Το 1910, τέσσερις μεγάλες υπερδυνάμεις μοιράζονταν την παγκόσμια παραγωγή, με τις Η.Π.Α. να προπορεύονται. Αυτό βέβαια σε τίποτα δεν μείωνε την πρωτοκαθεδρία της Βρετανίας ως το τραπεζικό, εμπορικό και ναυτιλιακό κέντρο του κόσμου. Αντιθέτως, διαμορφωνόταν μια αντίθεση μεταξύ δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα που

η πτώση του ενός οδηγούσε σε άνοδο του άλλου. Αυτό αποκρυσταλλώνεται και στην πόλη του Λονδίνου, που η πτώση της βιομηχανικής του κεντρικότητας συνδέεται με την ισχυροποίηση του σαν το παγκόσμιο κέντρο συναλλαγών. Ο ιμπεριαλιστικός ανταγωνισμός είχε μόνο ένα δρόμο να ακολουθήσει, αυτόν του πολέμου.

Χώρες και αστικά κέντρα, αναπτύσσονται σε όλο τον κόσμο, πατώντας στο μοντέλο του Hausmann. Στις δυτικές χώρες, η κατάσταση δεν μένει στάσιμη. Μετά τα χρόνια της κρίσης, μεγάλα έργα, που είχαν μείνει πίσω ολοκληρώνονται, όπως το μετρό στο Παρίσι, στο Βερολίνο και στη Βιέννη, ενώ ξεκινούν μεγάλα προγράμματα λαϊκής στέγασης. Οι εργάτες και τα μεγάλα εργοστάσια εξωθούνται από την πόλη και νέα εργατικά προάστια εξαπλώνονται παντού, μακριά από τα κέντρα των πόλεων. Η δύναμη της βιομηχανικής εποχής, θα καθορίσει την πολεοδομία, που στην αλλαγή του αιώνα γεννιέται ως ένα ξεχωριστό πεδίο της δημόσιας παρέμβασης. Η στροφή αυτή θα σηματοδοτήσει την αρχή μιας νέας αναζήτησης, που αντιλαμβάνεται την πόλη και τις λειτουργίες της σαν ένα σύνολο που πρέπει ως τέτοιο να είναι λειτουργικό.

Το 1914, εισάγεται η οκτάωρη εργασία με αμοιβή πέντε δολάρια τη μέρα στο εργοστάσιο παραγωγής αυτοκινήτων του Ford, στο Μίσιγκαν. Αξιοποιώντας τα επιτεύγματα της δεύτερης τεχνολογικής επανάστασης και τον λεπτομερειακό καταμερισμό της εργασίας επιτυγχάνεται μια τεράστια αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Ο Frederick Winslow Taylor εξ άλλου, δημοσιεύει το 1911 το έργο «The principles of scientific management», εισάγοντας την επιστημονική οργάνωση της εργασίας. Τα ονόματα των δύο θα μείνουν στην ιστορία, ο «φορντισμός- τεύλορισμός» θα είναι μια έννοια που δεν θα καθορίσει μονάχα την παραγωγική διαδικασία αλλά ένα ολόκληρο μοντέλο εργασίας και ζωής.

Η κατάρρευση της οικονομίας, στα χρόνια του μεσοπολέμου ξεπερνούσε κάθε προηγούμενο. Η εικόνα των πόλεων της Μεγάλης Ύφεσης θα επηρεαστεί πολύ περισσότερο από τους φτωχούς και άστεγους από ότι από τα σχέδια και τα προγράμματα που θα περιγραφούν αργότερα. Στις μεγάλες πόλεις άρχισαν να εμφανίζονται κατά δεκάδες οι Hoovervilles¹, συνοικίες άστεγων μέσα σε σκουπιδοτόπους με καλύβες από πισσόχαρτο. Ο καπιταλιστικός κόσμος φαινόταν να οδεύει προς την καταστροφή και υπήρχαν τρεις επιλογές. Ο ένας ήταν ο φασισμός. Ο δεύτερος ήταν ο κομμουνισμός. Ο τρίτος ήταν ένας καπιταλισμός χωρίς την δικτατορία της ελεύθερης αγοράς, που από το 1936 εισήγαγε ο Roosevelt με το New Deal. Και οι τρεις βασιζόνταν σε μια νέα λογική, της κεντρικής, κρατικής ρύθμισης της οικονομίας και της κοινωνικής ζωής.

Αυτές τις τρεις επιλογές είχε και η αρχιτεκτονική. Η πρωτοπορία της, που θα συγκροτήσει το μοντέρνο κίνημα, το πρώτο διεθνές στυλ, θα συνδεθεί στενά με το άρμα του εκσυγχρονισμού και της τεχνολογίας, θα αναζητήσει εκεί τα εργαλεία της λύσης στα προβλήματα της κοινωνίας και του αστικού χώρου. Είναι μια περίοδος που όλες οι προτάσεις, ακόμα και οι πιο τεχνοκρατικές, οφείλουν να ορισθούν από μια συνολική πρόταση για ένα νέο τρόπο ζωής. Τα πιο μεγάλα προγράμματα μαζικής παραγωγής κατοικιών για τα χαμηλότερα στρώματα θα γίνουν στις πόλεις της Γερμανίας, και ειδικά στη Φρανκφούρτη. Ο Bruno Zevi θα συνοψίσει την σχέση της μοντέρνας αρχιτεκτονικής με την πολεοδομία με ένα νέο όρο. «Η πολεοαρχιτεκτονική. Όχι πια τετράγωνα γεμάτα κτίσματα που εναλλάσσονται με κενά σχηματίζοντας δρόμους και πλατείες... Ξεπερνώντας την παραδοσιακή διχοτόμηση πόλης- υπαίθρου, η πολεοαρχιτεκτονική διαχέεται στο ύπαιθρο, ενώ φυσικά κομμάτια της υπαίθρου εισβάλλουν στον μητροπολιτικό ιστό.» (Zevi, 1986, 75-77). Το πιο γνωστό κείμενο της μοντέρνας πολεοδομίας, θα βγει το 1943, όταν ο Le Corbusier θα εκδώσει τη «Χάρτα των Αθηνών», τις αποφάσεις του 4^{ου} CIAM, που έγινε δέκα χρόνια πριν, σε ένα πλοίο από τη Μασσαλία μέχρι το λιμάνι του Πειραιά και στη συνέχεια στην Αθήνα. Εκεί, οι μοντέρνοι αρχιτέκτονες κατέληξαν στις βασικές αρχές για την «λειτουργική πόλη».

Η οικονομική ανάπτυξη θα φέρει την κρίση. Η αδυναμία υπέρβασης της και η άνοδος του εργατικού κινήματος θα φέρει το New Deal του προέδρου Ρούζβελτ και το λεγόμενο «κράτος πρόνοιας», που περιλαμβάνει μια σειρά από κρατικά προγράμματα κοινωνικής βοήθειας, σε μεγάλο βαθμό εμπνευσμένα από τον Βρετανό οικονομολόγο Keynes. Στα ζητήματα της κατοικίας, περιλάμβανε τον Στεγαστικό Νόμο του 1934 με τον οποίο ξεκινά μια σειρά μεγάλων πολεοδομικών προγραμμάτων που θα κρατήσει ακόμα και μέσα στον Β Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην Αγγλία, στη διάρκεια του μεσοπολέμου, γίνονται προσπάθειες για υιοθέτηση προγραμμάτων κοινωνικής μέριμνας. Όταν η οικονομική κρίση κάνει την εμφάνισή της, αυτές οι δαπάνες θα περικοπούν. Το «κράτος πρόνοιας» θα υπάρξει, μόνο μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο. Στο Άμστερνταμ, εμφανίζεται ένα από τα λίγα παραδείγματα διαρρύθμισης ολόκληρης πόλης, καθώς από το 1928 ως το 1934, υπό τη διεύθυνση του Van Eesteren, εκπονείται το νέο πολεοδομικό σχέδιο.

¹ Από το όνομα του Herbert Hoover, προέδρου των Η.Π.Α. από το 1929 μέχρι το 1933

Πλησιάζοντας στα τέλη της δεκαετίας του 1930, όλα έδειχναν ότι κάτι μεγάλο θα συμβεί. Ειδικά όταν τα αποτελέσματα της κρίσης άρχισαν να ζώνουν όλο τον κόσμο, δικτάτορες ξεκινούσαν για να κατακτήσουν τον κόσμο και εργατικά κινήματα απειλούσαν να ακολουθήσουν το δρόμο της Ρωσίας, τα τύμπανα του πολέμου άρχισαν να ηχούν.

5. 1950- 2009: Από τα «χρυσά χρόνια» στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία της κρίσης.

Ο Β Παγκόσμιος Πόλεμος τερματίζεται επίσημα στις 2 Σεπτεμβρίου 1945 με την υπογραφή της παράδοσης της Ιαπωνίας. Οι συμφωνίες μεταξύ των νικητών θα χωρίσουν τον κόσμο σε δύο στρατόπεδα και θα εγκαινιάσουν την έναρξη μιας νέας παγκόσμιας αντιπαράθεσης που θα μείνει γνωστή ως Ψυχρός Πόλεμος. Οι πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες θα ονομαστούν «χρυσά χρόνια», μια περίοδος οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας.

Για τις ευρωπαϊκές χώρες ο στόχος της ανάκαμψης περνάει από δύο «στοιχήματα». Το πρώτο είναι η οικονομική ανάπτυξη και το δεύτερο, η απώθηση της κομμουνιστικής απειλής. Αναζητούσαν ένα μοντέλο το οποίο θα κατάφερνε από τη μια να περιορίσει τους κοινωνικούς αγώνες και να αποσπάσει κοινωνική συναίνεση, και από την άλλη να επιφέρει την απαραίτητη ανάπτυξη της παραγωγής. Επανήλθαν λοιπόν μπροστά στα προπολεμικά τους διλήματα. Και αφού τον φασισμό τον είχαν πολεμήσει και νικήσει και ο σοβιετικός δρόμος δεν αποτελούσε επιλογή, η καλύτερη λύση ήταν η πολιτική του New Deal που είχε ήδη εφαρμοστεί επιτυχημένα στις Η.Π.Α.

Το 1942, στο τεύχος 77 του Architectural Forum, θα δημοσιευτεί ένα άρθρο με τίτλο «What Happened to Haussmann?». Ο συγγραφέας του είναι ο Robert Moses, ένας αρχιτέκτονας και πολεοδόμος που για πάνω από 30 χρόνια, θα πρωταγωνιστήσει στον τεράστιο μετασχηματισμό της Νέας Υόρκης. Έναν αιώνα μετά από τις επεμβάσεις του νομάρχη του Παρισιού, ο Moses θα ήταν αυτός που θα αναλάμβανε το ρόλο του σχεδιαστή της πόλης που είχε ανάγκη το μεταπολεμικό αμερικάνικο καθεστώς. Ο οικοδομικός πυρετός και οι επιχειρηματικές ευκαιρίες θα δώσουν την διέξοδο που απαιτούσαν τα κεφάλαια από τα χρόνια της κρίσης. Ταυτόχρονα, οι αυστηρές χαράξεις διαμελίζουν πολλές φτωχές συνοικίες, ενώ το πλούσιο επιχειρηματικό κέντρο απωθεί τους πληθυσμούς τους προς την περιφέρεια της πόλης. Στην Αγγλία, από το 1938 αποφασίζεται η δημιουργία της green belt, μιας υπαίθριας ζώνης γύρω από το Λονδίνου που θα περιόριζε τη δόμηση. Το 1946 ξεκινά το εθνικό πρόγραμμα των «new towns» και μέχρι τα μέσα του '70 θα έχουν ολοκληρωθεί πάνω από 30 τέτοιες πόλεις. Θα πραγματοποιηθούν εκτενείς αναπλάσεις στα αστικά κέντρα και ειδικά στην πρωτεύουσα, της οποίας ο αστικός ιστός είχε υποστεί μεγάλες καταστροφές. Τα γενικά στοιχεία των επεμβάσεων είναι ο αυστηρός διαχωρισμός των λειτουργιών σε ζώνες, με τα νέα συγκροτήματα κατοικιών να είναι συνήθως πολύ μεγάλα κτίσματα με επαναλαμβανόμενες μονάδες καθώς και ο σχεδιασμός ευρύτερων ζωνών του επιχειρηματικού κέντρου με σημαντικά δημόσια ή ιδιωτικά κτίρια στα κεντρικά σημεία της πόλης.

Αυτό όμως που συνέβη με τα αμερικάνικα προάστια ήταν κάτι παραπάνω από μια οικιστική εξάπλωση. Είναι η διαμόρφωση ενός νέου τρόπου ζωής. Η αμερικάνικη suburbia αποτύπωνε τον θρίαμβο του αμερικάνικου «ονείρου» και της μαζικής κατανάλωσης. Την ίδια περίοδο κάνει την εμφάνιση του μαζικά, το εμπορικό κέντρο μεγάλων διαστάσεων, το mall. Η μαζική κατανάλωση δεν ήταν ένα, δευτερεύουσα σημασία, παράγωγο της οικονομικής ανάπτυξης. Αντιθέτως, ολόκληρη η μεταπολεμική οικονομία βασίστηκε πάνω στην αυξημένη καταναλωτική δυνατότητα της κοινωνίας και μάλιστα για πρώτη φορά σε μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού.

Τα άχρωμα και άψυχα μπλοκ κατοικιών που θα δοθούν για λαϊκή κατοικία, θα διαμορφώσουν ένα εχθρικό οικιστικό περιβάλλον για τους κατοίκους τους, ενώ το «κράτος πρόνοιας» ποτέ δεν θα υπερφαλαγγίσει την κερδοσκοπία στη γη που θα κάνει τα ενοίκια σε αυτές δυσβάσταχτα. «Φτιαγμένες όσο γίνεται πιο φτηνά, στοιβαγμένες όσο γίνεται πιο πηχτά και με νοίκια όσο γίνεται πιο ακριβά – αυτό είναι... Θα' θελα μια καμιά φορά να περιλάβω τους αρχιτέκτονες, να τους φέρω να μείνουν εδώ.. Έναν από δαύτους θα' τρεπε να τον αναγκάσουν να μείνει εδώ, στα σπίτια που' κανε, στα μπλοκ που τόσο πεινάνε, που' ναι τόσο ...προοδευτικά. Οι αρχιτέκτονες που φτιάξαν αυτές τις αηδίες, δεν θα ξέρανε από πού να φύγουν» (Χατζηγώγας, 1985, 38-39). Κάπως έτσι περιέγραφε η Ιρένε Ράκοβιτς το Μέρκισες Φρίτελ, μια συνοικία με μπλοκ κατοικιών στο Δυτικό Βερολίνο.

Στα τέλη της δεκαετίας του '60 ήταν πια δεδομένη η χρεοκοπία των μεταπολεμικών αστακών επεμβάσεων. Νέα ρεύματα σκέψης και κοινωνικά κινήματα θα εμφανιστούν από την αντιπαράθεση με τη μοντέρνα πόλη. Ενώ, όμως, η μορφή των πόλεων έχει γίνει αντικείμενο μεγάλης επίθεσης, η αλλαγή στις εφαρμοζόμενες πρακτικές, θα έρθει μερικά χρόνια αργότερα. Για να συντελεστεί θα χρειαστεί να περάσουν τα χρόνια του '70 που θα φέρουν μαζί τους μιας νέα οικονομική κρίση.

Το παγκόσμιο σύστημα εισέρχεται σε ένα νέο στάδιο, του ύστερου καπιταλισμού, με την ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού στην ασκούμενη πολιτική και την υπέρβαση του φορντισμού σαν κυρίαρχο μοντέλο εργασίας. Το μεταμοντέρνο είναι η πολιτιστική δεσπόζουσα αυτής της εποχής, έχει δηλαδή έννοια «ιστορική και όχι αισθητική» (Jameson, 1999), δεν είναι ένα στυλ μέσα σε άλλα. Η αναζήτηση για τη μορφή των πόλεων και οι διευρυμένες πολεοδομικές επεμβάσεις μειώνονται. Ο Aldo Rossi, υποστηρίζοντας ότι στο επάγγελμα του θα μπορούσε να προσβλέπει «σε μικρά πράγματα, αφού είδαμε ότι η δυνατότητα για μεγάλα αποπέμφθηκε από την ιστορία» (Harvey, 2009). Το διαζύγιο της πρωτοπορίας της αρχιτεκτονικής με τα κοινωνικά δεινά και την κατάσταση των πόλεων, συνεπικουρούμενο με τα νέα οικονομικά δόγματα άφησε τις αστικές περιοχές έρμαιοι στην ελεύθερη αγορά δημιουργώντας την «επιχειρηματική πόλη» με διαρκή περικοπή των κρατικών και δημοτικών και μια άνευ προηγουμένου ιδιωτικοποίηση της γης.

Ακόμα και ένας από τους πιο γνωστούς αρχιτέκτονες της εποχής μας, ο Rem Koolhaas, θα αναρωτηθεί: «Πώς να εξηγηθεί το παράδοξο ότι η πολεοδομία, ως επάγγελμα, εξαφανίστηκε τη στιγμή κατά την οποία η αστικοποίηση - μετά από δεκαετίες σταθερής επιτάχυνσης - βρίσκεται στον δρόμο της εδραίωσης ενός οριστικού, παγκόσμιου "θριάμβου" της αστικής κατάστασης;» (Koolhaas, 1997, 36). Η αστική ανάπτυξη που συντελείται στις μέρες μας είναι ανεπανάληπτη και οι συνέπειες της έχει ήδη φανεί ότι είναι τεράστιες. Ο πληθυσμός των πόλεων ξεπερνά για πρώτη φορά τον πληθυσμό της υπαίθρου σε παγκόσμιο επίπεδο. Πριν από μισό αιώνα οι πόλεις που είχαν πληθυσμό πάνω από ένα εκατομμύριο ήταν αρκετά λιγότερες από 100. Σήμερα είναι 400 και μέχρι το 2015 θα ξεπεράσουν τις 550. Μέχρι το 2025 οι κάτοικοι των πόλεων εκτιμάται ότι θα φτάσουν τα 5 δισ. και στα μέσα του αιώνα ο αριθμός θα είναι διψήφιος (Davis, 2006; Koolhaas, 2001). Ο χώρος που αντιστοιχεί για την πλειοψηφία τους είναι οι νέες παραγκουπόλεις, οι favelas της Βραζιλίας, οι bustees της Καλκούτας, τα chawls και τα zoradpattis της Βομβάης. Σε αυτές ζει πάνω από τα δύο τρίτα του αστικού πληθυσμού των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών και το ένα τρίτο του αστικού πληθυσμού όλου του κόσμου.

Αυτή τεράστια ανάπτυξη των αστικών κέντρων και η διάχυση των πόλεων βάζει στο λεξιλόγιο μας νέες λέξεις, όπως παγκόσμια πόλη και mega-πόλη. Στη θέση μιας μεγάλης μητρόπολης, στα όρια της οποίας υπήρχαν προάστια, που όριζε ένα χώρο που οριζόταν ως μητροπολιτικός και διαχωριζόταν από τη γύρω του ύπαιθρο, περνάμε σε μια μετά-μητρόπολη, μια τεράστια δηλαδή έκταση εντός της οποίας υπάρχει το αστικό κέντρο που παραμένει το εμπορικό κέντρο, τα περιφραγμένα προάστια των πλουσίων- gated communities, οι πόλεις δορυφόροι- edge cities πολύ μακριά από το κέντρο και σε διάσπαρτα σημεία, οι σύγχρονες παραγκουπόλεις.

Η πόλη συνεχίζει να παίρνει τη μορφή που τις δίνει η εξουσία, με ή χωρίς το μολύβι ή το ποντίκι ηλεκτρονικού υπολογιστή του πολεοδόμου. Γίνονται πόλεις- θεάματα « με τα χαρακτηριστικά της επιφανειακής λάμψης και της παροδικής συμμετοχικής ευχαρίστησης» (Harvey, 2009, 133). Αυτή είναι η μια όψη. Η πλούσια και φανταχτερή. Η άλλη της πλευρά είναι η πόλη της ανεργίας, του αποκλεισμού και της εγκληματικότητας. Σε αυτή την πόλη επίσης έχει παρέλθει ο μοντερνισμός. Μόνο που το μοντερνιστικό δόγμα «Form Follows Function», αντικαθίσταται από το «Form Follows Fear»².

6.Επίλογος.

Το Νοέμβριο του 2008, το δημοτικό συμβούλιο της πόλης Φιλαδέλφεια των Η.Π.Α. δημοσιεύει μια απόφαση με τίτλο: «City of Philadelphia's response to the financial crisis»³. Πρόκειται για το νέο πενταετές σχέδιο της πόλης που έχει ως στόχο να εξισορροπήσει την οικονομική κατάσταση της πόλης, μετά τις πρώτες ενδείξεις της κρίσης, και να προλάβει τις μετέπειτα συνέπειες της. Πέρα από κάποιες προσπάθειες εξορθολογικοποίησης κάποιων λειτουργιών, οι βασικότερες ρυθμίσεις είναι οι δραστικές περικοπές στις παροχές στα ασθενέστερα στρώματα, η μείωση στα δημοτικά προγράμματα στέγασης και υγειονομικής προστασίας, το κλείσιμο πολλών δημόσιων βιβλιοθηκών κ.α. Πρόκειται για μια από τις πιο φτωχές πόλεις των Η.Π.Α., με μεγάλο ποσοστό μη λευκών κατοίκων. Ο Δήμαρχος της, ο Michael Nutter, είναι ο ίδιος μαύρος, μεγαλωμένος μέσα στις φτωχογειονιές, και μάλιστα διοικεί τη μεγαλύτερη πόλη που έχει δήμαρχο με τέτοιο χρώμα δέρματος. Το πρόγραμμα του θα απογοητεύσει τη μεγαλύτερη πλειονότητα των κατοίκων, που θα προβούν σε κινητοποιήσεις. Ο ίδιος είναι από τους σημαντικούς υποστηρικτές ενός ακόμα παιδιού των φτωχογειονιών, του Barack Obama, του νέου

² Το «η μορφή ακολουθεί τη λειτουργία» αντικαθίσταται από το «η μορφή ακολουθεί το φόβο»

³ <http://www.transformgov.org/assets/0/72/1412/723e5502-c3ac-4ee4-b3ce-0acc5a2fc8e4.pdf>

προέδρου των Η.Π.Α. που δήλωνε ότι «Ναι, μπορούμε»⁴ να αλλάξουμε την κόσμο. Αυτός από τον οποίο περιμένουν πολλοί, να υπερβεί την κρίση με φιλολαϊκά μέτρα.

Η κρίση που βιώνουμε, που είναι ταυτόχρονα οικονομική, πολιτική, περιβαλλοντική αλλά και κρίση της αστικοποίησης, θέτει όλο το οικοδόμημα που χτίστηκε από τη δεκαετία του 70 σε αμφισβήτηση. Ακόμα και αν δεν έχουμε μια αλλαγή «ιστορικού παραδείγματος» στην ασκούμενη πολιτική μέχρι στιγμής, η κατάσταση δεν θα παραμείνει η ίδια. Το αν η ανθρωπότητα θα κάνει βήματα προς μια αντιδραστική κοινωνική οπισθοδρόμηση ή προς τον ορίζοντα της κοινωνικής απελευθέρωσης είναι ερώτημα. Το σίγουρο είναι πως όποιες και αν είναι οι εξελίξεις, η πόλη και η πάλη για το δικαίωμα σε αυτήν θα πρωταγωνιστήσουν. Σε μια συνέντευξη που μας παραχώρησε⁵, κατά την πρόσφατη επίσκεψη του στην Ελλάδα ο David Harvey, αναφέρει ότι η αστικοποίηση που λαμβάνει χώρα στην Κίνα γίνεται με τα πρότυπα ενός ιδιότυπου κενσιναισμού ενώ ακόμα και ο Barack Obama ζήτησε από ομάδες επιστημόνων να κάνουν σχέδια πολεοδομικών επεμβάσεων μεγάλης κλίμακας και συνάντησε την άγνοια τους. Φαίνεται λοιπόν ότι και στο πεδίο των κρατικών επεμβάσεων θα υπάρξουν έντονες μεταβολές.

Τα τελευταία χρόνια, μια σειρά από project, λαμβάνουν χώρα σε πολλά πανεπιστήμια του κόσμου, γύρω από την μορφή των πόλεων σε πιθανές μεταβολές. Απαντούν σε πολλά σενάρια, από την κλιματική αλλαγή και το λιώσιμο των πάγων μέχρι την κυριαρχία των μηχανών στη γη. Προκαλεί ωστόσο εντύπωση ότι σπάνια υπάρχει ως πιθανότητα το σενάριο της αλλαγής στην κοινωνική κατάσταση και τον ταξικό συσχετισμό. Ίσως όμως η λύση για τα προβλήματα των πόλεων και της κατοικίας να εδράζεται σε μεγάλο βαθμό στην ανατροπή του κόσμου της εκμετάλλευσης και της ατομικής ιδιοκτησίας. Να κάτι που οφείλουμε να συμπεριλαμβάνουμε στην αρχιτεκτονική σκέψη.

Βιβλιογραφία.

- Καυκαλάς Γ. & Γιαουτζή Μ. (επιμ.), 1977: *Η πόλη στο κεφαλαιοκρατικό σύστημα*, Οδυσσεάς Αθήνα.
- Κομνηνός Ν., 1986: *Θεωρία της Αστικότητας*, τόμος I, II, III, Σύγχρονα Θέματα, Αθήνα.
- Μάρξ Κ. & Ένγκελς Φ., 1999: *Το μανιφέστο του κομμουνιστικού κόμματος*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Χατζηγώγας Γ., 1985: *Υλικό για μίαν άλλη «εκ των ενόντων» αρχιτεκτονική*, Ατλαντίδα, Θεσσαλονίκη.
- Χατζημιχάλης Κ., 2001: *Γεωγραφία, Ανάπτυξη και Πολιτική*, Πολίτης, Αθήνα.
- Benevolo L. & Λαζαρίδης Π. 1977: *Βιομηχανική πόλη*. Νέα Σύνορα- Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.
- Benevolo, Leonardo, 1997: *Η πόλη στην Ευρώπη*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- Davis, Mike, 2006: *Ο πλανήτης των παραγκουπόλεων*, New Left Review, *Η ελληνική έκδοση τ.1*, Άγρα, Αθήνα, 183-211
- Harvey D., 2008: *The Right to the City*, New Left Review, τ.53, 23-40
- Harvey D., 2009: *Η κατάσταση της μετανεωτερικότητας*, Μεταίχιμο, Αθήνα.
- Hobsbawm, Eric, 2000; *Η εποχή των αυτοκρατοριών 1875-1914*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα.
- Hobsbawm, Eric , 2006: *Η εποχή του κεφαλαίου 1848-1875*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα
- Hobsbawm E., 2008: *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα.
- Jameson F., 1999: *Το μεταμοντέρνο*, Νεφέλη, Αθήνα.
- Καρύδης, Δημήτρης, 2006: *Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας*, Παπασωτηρίου, Αθήνα.
- Koolhaas R., 1997: *Τι απέγινε με την πολεοδομία*. Περιοδικό Μετάπολις, τ.1, 36.
- Koolhaas R., Boeri S., Kwinter S. & Tazi N. (eds.), 2001: *Mutations*, Actar, Barcelona.
- Lefebvre H., 1977: *Δικαίωμα στην πόλη- Χώρος και πολιτική*, Παπαζήση, Αθήνα., 316
- Sassen S., 2001: *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton University Press, New Jersey
- Soja W., E., 1994: *Postmodern Geographies*, Verso, New York.
- Sorkin M. (ed.), 1996: *Variations on a theme park*, Hill and Wang, New York.
- Zevi B., 1986: *Η μοντέρνα γλώσσα της αρχιτεκτονικής*, Νεφέλη, Αθήνα.

⁴ Yes, we can. Ήταν το βασικό προεκλογικό σύνθημα του Barack Obama

⁵ Συνέντευξη του David Harvey στους Δανάη Κυρλή- Θάνο Ανδρίτσο (αναμένεται η δημοσίευση διαφορετικών κομματιών της στην εφημερίδα ΠΡΙΝ, στο <http://historiasmarginales.wordpress.com> και σε άλλα έντυπα)